

STM 1953

Johan Helmich Romans bibliotek

Av Åke Vretblad

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

SEDAN ROMAN den 23 januari 1727 utnämnts till ordinarie kapellmästare i hovkapellet utverkade han redan samma år, den 31 juli, något bättre ekonomiska villkor för de båda sångerskorna och dessutom ett anslag å 145 daler smt att användas »till musicaliers årliga anskaffande, dess kopierande, clavecins befjädrande, stämmande och underhåld . . .» I redovisningen för 1729 finner man i hovräkenskaperna bl. a. inbindning av en »italiensk konsert», inköp av »Nouveau recueil des chansons, 4 tomer» samt en post den 22 april: »Till herr sekreteraren Mattheson beställt för Estro Poetico-Armonico di Giustiniani e di Marcello».¹ Längre fram skulle Roman även köpa direkt från London, Kassel och Holland. Att Roman stod i affärsförbindelse med den kände tonsättaren och musikkraftställaren Mattheson har givetvis sitt stora intresse — men som ofta är det omöjligt att finna några spår efter den korrespondens han fört. Det ligger nära till hands att tro att Roman som musiker och organisatör av musiklivet mottagit impulser från Mattheson. Vi veta i varje fall att Roman ägde flera av Matthesons skrifter jämte andra verk om musik i sitt hem i början av 1730-talet, de år som för Roman inneburit en tid av sjudande verksamhet med yttre framgångar men också besvikelser och personliga sorger.

Vår källa är den bouppteckning, som upprättades med anledning av hans makas, Eva Emerentia Björks, bortgång den 23 februari 1734.² Ur denna för kännedomen om Romans biografi mycket upplysande handling skola vi i detta sammanhang endast fästa oss vid ett par poster, »musicaliske instrumenter och musikalier» samt »böcker». Under musikinstrument upptagas »i clavicordium, 1 dubbelt clavicordium, 3 st. hautbois, 2 st. violiner, 2 st. viol' d'amour, 2 st. pulpetter: äro tillsammans värderade 400 daler kmt.» Därefter står uppsatt, tyvärr utan någon som helst specifikation: »allehanda musicalier i ett för allt» värderade till 150 daler kmt, under det att böckerna i boet uppräknas på hela 16 sidor i folio och uppskattas till ett värde av 354: 16 daler kmt. Böckerna äro ordnade efter format och utgöra tillsammans 256 titlar,

¹ Hovräkenskaperna i Slottsarkivet, Stockholm.

² Bouppteckningen ingår i Borgarrättens bouppteckningar för 1734, Stockholms stads arkiv. — Boets tillgångar upptagas till 20 571: 18 daler kmt och skulder till 5701: 6. Den största posten bland tillgångarna utgör »Stenhus på Södermalm och Repslagare Gatan, Noae Arck kallat, på frij grund belägit, är åhr 1732 inköpt för 9 000 daler kmt».

mer eller mindre fullständiga, fördelade på 3 i folio, 41 i kvarto, 130 i oktavo och 82 i duodecimo. Förteckningen är mycket ojämn, i många fall saknas uppgift om författare, och titlarna äro ofta hårt beskurna. Endast några få verk äga tryckår. Flertalet böcker äro åsatta mycket lågt värde; ibland har två eller tre värderats tillsammans. Det är själf-fallet en lockande uppgift att identifiera böckerna. Detta har också lyckats i många fall. Om man skulle göra ett försök att i grova drag ge en bild av hur böckerna fördela sig på några större fackområden, nödgas man utesluta ett antal som icke kan närmare bestämmas och ta risken av att göra misstag vid en klassificering, som utgår från boktitlar och ej från böckerna själva. Med denna reservation skulle böckerna fördela sig på följande större grupper sålunda: uppbyggelseböcker, biblar och andliga sångsamlingar: c:a 90 nummer, svensk och utländsk skönlitteratur: c:a 60, juridisk, filosofisk, ekonomisk och historisk litteratur: c:a 25, musikkonst: 23, språklexika och grammatiker: c:a 20, naturlära, hälsovård etc. c:a 10 och »varia» c:a 30.

Det kunde vara frestande att lägga fram en fullständig lista över innehållet i Romans bibliotek. En sådan skulle emellertid knappast ge en rättvisande bild av ägarens litterära intressen, eftersom man måste räkna med att i biblioteket även funnos böcker, som icke han själf förvärvat utan tillhört hans hustru och även hennes make i första giftet, häradshövdingen Nils Rosvall.¹ För detta antagande talar att det finns ej få dubletter eller upplagor av samma verk, t. ex. J. Colerus, *Oeconomia*, thet är hushåldz underwijsning (i folio och i kvarto), fem biblar, Fru Brenners »Passionswärck» i två exemplar, psalmböcker och katekeser. Av andaktsböcker finns ibland både originalupplagor och översättningar. Med detta för ögonen är det lämpligt att begränsa översikten till viss litteratur, som Roman kan tänkas ha hyst särskilt intresse för. Mest givande skulle det naturligtvis ha varit att undersöka bouppteckningen efter honom själf. Denna är dock icke bevarad.²

Av svenska författare finner man Stiernhielm representerad med

¹ Från häradshövdingen Rosvall stammar sålunda säkerligen den juridiska litteraturen, som omfattar bl. a. »Justitie-wärcket», d. v. s. den av Schmedeman 1706 i 2 bd utgivna samlingen av »Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner ifrån år 1528 in til 1701 . . .» värderad till hela 30 daler kmt, Sveriges rikets landslag utg. av P. Abrahamsson (1702), J. Godefroy, *Manuale juris* (okänd upplaga), C. Kloot, *Den svenska lagfarenhetz spegel* (1676), J. Loccenius, *Lexicon juris sveogotici* (1656 ff.) och C. Rålamb, *Observationes juris practicae* (1674 eller 1678).

² Till de större biblioteken kan man icke räkna denna samling. Som jämförelse kan man taga en förteckning över de böcker som tillfällighetspoeten och hautboisten i kungl. livgardet Olaus Lindsten avyttrade vid en offentlig auktion 1746. Den tryckta katalogen upptager 466 nummer. Under ett nummer finner man — kanske belysande för uppskattningen av genren — 7 musikkonstater och under ett annat 4 musikaliska traktater.

»Hercules» och »Poetiska wärck», Sophia Brenner med »Poetiske dikter» samt »Passionswärck» (d. v. s. Vår Herres och Frälsares Jesu Christi aldra-heligaste pijnos historia rimvis betrachtad, 1727?), Runius med »Dudaim» samt Frese med »Poetiske samlingar». Man lägger även märke till »Den swänska Argus», »Sedolärande Mercurius i 2 tomer» samt Nils Tiellmans »Swänska grammatica» (*Grammatica suecana*, 1696). Av särskilt intresse är Ernst Papes »Jesu Christi pinos historia af alla evangelister utdragen och sångevis författad», som således blivit tryckt senast 1734. Vid denna tidpunkt förelågo ej ens i manuskript de dikter av Dalin, Ulric Rudenschöld och Fru Nordenflycht, som senare skulle av Roman förenas med musik. Av mindre intresse är kanske den utländska skönlitteraturen. Hit hör Tassos »Aminta», Guarinos »Il pastor fido», samt verk av J. C. L. de Balzac, d'Urfé, Saint Real, Scarron, Corneille, Racine och Molière. Därtill kan läggas Addisons tragedi »Cato», komedierna »Die unglückliche Barsine», »Agrippa» och »Elomire» samt »The beggar's opera» (tryckt 1728). I detta sammanhang bör även nämnas tre »operaböcker», nämligen »Muzio Schevola», »L'odio e l'amore» och »Thomyris».¹

Av intresse äro andliga sångsamlingar och uppbyggelselitteratur, som utgör en väsentlig del av beståndet. Bland de förra finner man titlar som »12 neue geistliche Lieder», »Lieder Buch» och »Gesang und Gebet Buchlein» samt andra, med utsatt utgivare: Rists »Deutscher Parnass», som även innehåller världslig lyrik, samt Th. Kingos »Andel. Sänge Chor». Bakom titeln »Hirtenlieder und Rosenwälder» kan möjligen gömma sig J. Rists *Hirtenlieder und Gedichte* (1648) och den därmed sammanförda samlingen av D. Schirmer: *Poetische Rosen-Gepüsche* (1650). Härtill kan läggas »En swänsk psalmbok», »*Livre des cantiques*» (1700 ff.), »*Stader Gesang-Buch*» (1690 ff.) och »*Rigisches Gesang-Buch*» (1691). Med tanke på det intresse Roman visade för Psaltaren är det värt att påpeka att han —1734— ägde sju poetiska bearbetningar av Davids psalmer. Av dessa finnas bearbetare nämnda till fem: Luther, Marot, C. Becker, Opitz och Cornelis de Lieun(?). Biblioteket innehöll vidare fem biblar: en tysk i folio och en svensk i samma format, »upplagd 1655, illa medfaren», d. v. s. den s. k. Karl X Gustavs bibeln med det vackra Stockholmspanoramats på titelbladet, vidare »*Keysers bibel*», »*Bilder bibel*» och »*Tysk bilder bibel*». Den uppbyggliga litteraturen är till stor del av rätt gammalt datum, en del arbeten äro så gamla att de

¹ Antagligen ha vi här »Muzio Schevola, *dramma per musica*, . . .» uppförd i London 1721 och i Hamburg 1723, enl. Chrysander komponerad av F. Mattei, G. B. Bononcini och Händel (O. G. T. Sonneck, *Catalogue of opera librettos printed before 1800*, 1, (1914), s. 781), »*L'odio e l'amore*. Melodramma di Matteo Noris da rapprentarsi in Napoli . . . 1704» (Sonneck a. a. s. 813) samt »*Thomyris, queen of Scythia*. An opera. . . London 1719» (Sonneck a. a. s. 1071).

t. o. m. kan ha ägts av fadern. Roman har dock haft tillfälle att studera den äldre pietismens klassiska skrift, Arndts Vier Bücher vom wahren Christenthum, densammes Paradis lustgård (1648) eller andra, såsom L. Baylys Practice of piety (1613 ff.) som intill 1734 utkom i 60 engelska upplagor och även fanns i svensk upplaga i biblioteket.¹ Vi veta att Roman visade ett känsligt sinne för Freses intima lyrik och säkerligen har den pietistiska religiositeten hos denne funnit gensvar hos tonsättaren. Vi veta däremot inte om Roman kände några sympatier för den nyare, radikala pietismen. Att Roman ägde en så klart anti-pietistisk skrift som L. M. Fischlins Pietismus detectus (1708, eller svensk upplaga 1714) utgör knappast någon säker grund för slutsatser i den ena eller andra riktningen. Romans sinne för sans och måtta, som kommer till uttryck i de få bevarade breven, ger knappast anledning att förmoda att han skulle taga parti för de religiösa extremisterna, vilkas skrifter med all kraft höllos efter av myndigheterna. Längre fram i tiden kom Romans intresse för religiösa spörsmål bl. a. till uttryck i hans över-

¹ Utöver dessa böra ytterligare uppräknas följande (i starkt förkortad form): Aurelius, S., Swerjes Rikes andelige swärd (1704). Avenarius (Habermann), J., Christlike Gebede (1596 ff.). Ekeblad, O., Horologium biblicum, eller bibliska uhrwärd (1720). Du Moulin, le Fils, P., Traité de la paix de l'âme (1677). Florén, G., Sömlösa nätter wid varande krankhet (1706). Fornelius, L., Kyrkiopostilla (1697—98). Gerhard, J., Twå och femtiyo andelige och gudelige betrachtelser (1617). — Zwei kleine trostreiche Tractätlein (1624). Hutterus, L., Compendium locorum theologicorum (1618). Hyller, M., Gyllene skattkistan (1670). Kegelius, Ph., Tolf andelige betrachtelser (1617 ff). — Zwölf geistliche Andachten (1596). La Serre, J. P., Söte dödstankar (1685). Laurelius, O., Abregé des articles de la foi (1694). — Articulorum fidei synopsis biblica. Trones artiklar (1649). — Catechismus Lutheri (1649). Leibnitz, J. J., Güldene Äpfel in silbernen Schalen (1695). Lemwijk, Olof Swenson, Safft af cederterne på Libanon (1672). Liscovius, S., Bitter tåre- och sött tröstkälla (1693). Lütkemann, T., Apostolisk upmuntring eller wäckelse (»Lütkemanns postilla») (1696). — Eine nach dem Ungewitter wieder scheinende Freuden- und Gnaden Sonne . . . 1712 (1712). Maukisch, J., Lobsingendes Herzens Andacht über die Evangelia (1656). Müller, H., Geistliche Seelen Music (u. å.). — Ungerathene Ehe (1674?). — Thränen- und Trost-Quelle (1675). Neumann, C., Kärna uthaf alla böner, uthi fåå ord (1683 ff.). Pfeiff, J. H., d. y., De habitu et instauratione sermonis Suecani (1713). Phoënis, J. B., Speculum consolatorium, thet är tröst spegel för en gudfruktig människa (1620). Quirsfeld, J., Geistlicher Myrrhen-Garten (1690). Schütz, J. J., Ett christeligt memorial eller minnesbok (1676).

sättning av W. Assheton, A discourse concerning a death-bed repetance (1696), som trycktes 1743. I denna har Roman tillfogat en och annan förklaring, i de fall han ansett författaren uttryckt sig oklart.¹

Med förklarlig iver letar man i förteckningen efter musiklitteratur och man blir också belönad. Möjligen med undantag för någon enstaka bok, som fadern kan ha förvärvat, torde samtliga här nedan uppräknade verk ha köpts av honom själv².

Bonnet, J., Histoire de la musique et de ses effets. (1726?)³ —: 24. A briefe introduction to the skill of musick for song and violl (165 ff.). —: 12. Brossard, S. de, Dictionnaire de musique. (1703.) —: 24. Critica musica. T. 1—2. (Hrsg. von Mattheson.) (1722—25.) 1: 16. Heinischen, J. D., Der General Bass in der Composition. (1728.) 1: —. Kellner, D., Treulicher Unterricht im General-Bass. (1732.) 1: 28. Masson, Ch., Traité de la musique. (1699.) —: 12. Mattheson, J., Exemplarische Organistenprobe im Artikel von General-Bass. (1719.) —: 16. — Der musikalische Patriot. (1728.) 1: 16 + annat verk. — »Das neu-eröffnete Orchestre.» T. 1—3. (1713—21.) 1: 16.⁴ — Der neue göttingische Ephorus wegen der Kirchen-Music. (1727.) —: 8. — Réflexions sur l'éclairissement d'une problême de musique. (1720.) 1: —. Neidhardt, J. G., Beste und leichteste Temperatur des Monochordi. (1706.) 1: 4. Nödt, F. E., Musicalischer Handleitung anderer Theil [von der Variation des General-Basses . . . durch J. Mattheson]. (1721.) —: 12. Printz, W. C., Phrynis Mitilenaëus oder Satyrischer Componist. (1696.) 1: —. Saint-Lambert, M. de, Nouveau traité de l'accompagnement du clavecin. (1707.) —: 16 + annat verk. Speer, D., Grund-richtiger, kurtz, leicht und nöthiger Unterricht der musikalischen Kunst. (1687.) —: 8. Walther, J. G., Musikalisches Lexicon oder musicalische Bibliothec. (1732.) 2: —. Werckmeister, A., Musicae mathematicae hodegus curiosus. (1687.) 3: —.

Därtill komma två elementära läroböcker, utan fastställda författare och tryckår:

Traité abrégé de l'accompagnement pour l'orgue et pour le clavecin u. å. —: 24 + annat verk.

The usefull instructor for the violin. u. å. 1: —.

¹ B. Hellkant, Engelsk uppbyggelselitteratur i svensk översättning (1944), s. 177—181.

² Nödvändiga kompletteringar ha icke särskilt anmärkts. Efter tryckåret återges det i bouppteckningen åsatta värdet i daler kmt; i några fall gäller beloppet för flera arbeten (utmärkt med: »+ annat verk»).

³ Första upplagan kom 1715. I andra upplagan, 1726, ingår: J. L. Le Cerf de la Viéville, Comparaison de la musique italienne et la musique française.

⁴ Därmed avses Matthesons Das neu-eröffnete Orchestre, Das beschützte Orchestre och Das forschende Orchestre.

Det kan icke förnekas att detta är en för sin tid representativ samling. T. o. m. det just utkomna lexikonet av Walther fanns med. På sitt sätt bidraga dessa boktitlar till att sprida en smula ljus över Romans svåråtkomliga person och de ge innehåll åt Sahlstedts erkännande rader om Romans »bokwett». I sin helhet synes biblioteket göra det troligt att »han var hemma i engelska, fransyska, italienska och tyska språken: förstod även latin, så att han kunde läsa en auctor. Han hade igenom läsning förvärvat sig en wacker politisk och moralisk kunskap; men var i synnerhet bevandrad i historien.» Vad beträffar hans insikter i historia, har man kanske en smula svårt att finna stöd för detta ur förteckningen. Men man bör erinra sig att den upprättades redan 1734. Vad Roman efter detta år förvärvade, veta vi föga om. Vi veta att han på senare år sysselsatte sig med att översätta verk av Gasparini, Keller och Pepusch och att han i sin beskrivning »Om Rom» begagnade utländsk topografisk och historisk litteratur.¹ Eftersom någon bouppteckning vid Romans frånfälle icke finns bevarad, kunna vi utöver detta knappast utöka vår kunskap om hans boksamling på annat sätt än genom fynd av böcker, som bära hans namnteckning på titelbladet. Några sådana ha verkligen kommit i dagen. Sedan länge bekant är Romans exemplar av Brossards lexikon i Musikaliska akademiens bibliotek.² I Kungl. biblioteket finns vidare (sedan 1933) hans exemplar av Matthesons *Das beschützte Orchestre*; titelbladet bär monogrammet »JHR», pärmens insida »Roman» samt ägarens nummer, »No 17, Nr 160». I september 1950 påträffade och förvärvade en bibliofil några böcker i ett antikvariat i Kalmar, som tillhört Roman.³ Följande verk bära hans namnteckning på titelbladet; inom parentes har tillfogats ägarens numrering med bläck på främre pärmen.

Bentivoglio, cardinal, *Raccolta di lettere*. Venetia 1702. (Nr 140.)

Critica musica . . . T. 2. Hamburg 1725. (No. 12.)

Guarini, B., *Il pastor fido con le rime*. Amsterdam 1663. (Nr 194.)

Mattheson, J., *Das forschende Orchestre*. Hamburg 1721. (No 18, Nr 160.)

Minucci, M., *Historia degli Uocchi*. Venedig 1683. (15, Nr 175.)

¹ I anslutning till företalet har Roman antecknat åtta arbeten, av vilka följande ha kunnat identifieras: J. Addison, *Remarks on several parts of Italy etc. in the years 1701—1703* (3rd ed.; London 1726), G. Burnet, *Travels through France, Italy, Germany and Switserland* . . . (1750), G. Lunadoro, *Relazione della corte di Roma e de' riti da osservarsi in essa, e de' suoi magistrati & offitij* (1635 ff.), M. Misson, *Nouveau voyage de l'Italie fait en l'année 1688* (möjligen 5e éd., 1722, augm., d'un 4e vol.) och de Rogissart, *Les delices de l'Italie, ou description exacte de ce pays* (1704 ff.). — De båda sistnämnda arbetena äro viktiga källor till samtida italiensk operapraxis.

² Se S. Walin, *K. Musikaliska akademien* . . . (1945), s. 77, n. 9.

³ Förf. vill här rikta ett varmt tack till Förste bibliotekarien, Fil. dr Nils Afzelius som välvilligt erbjudit mig att först begagna hans fynd.

Det första och sista arbetet förekomma ej i bouppteckningen. Vid samma tillfälle inköptes även två andra verk. Det ena återfinnes i bouppteckningen: J. Maukisch, »Lobsingendes Hertzens-Andacht . . . Danzig [1656]». Exemplaret saknar namnteckning men påskriften »nr 17» liknar slående handstilen i de nyssnämnda böckerna, varför man med bestämdhet kan hävda att även denna tillhört Roman. Det andra verket är ett samlingsband innehållande (Gherardis) »Le théâtre italien . . . 3e édition, Paris 1695» — en sällsynt upplaga —, »Suite du théâtre italien ou scenes françaises . . . Amsterdam 1696» samt en komedi av de Romagnesy, »La tapisserie vivante . . . La Haye 1696». Anteckning om nummer saknas och en namnteckning har en senare ägare (»Mannerheim») klippt bort från den plats där Roman vanligen skrev sitt namn på titelbladet. Endast »A^o 1718» står kvar; det kan vara Romans handstil. Vi ha funnit att Roman ägde libretti, »operaböcker», och vet att han visade ett visst intresse för dramatisk musik under sin konsertverksamhet; skäl finnas, som tala för att han kan ha ägt denna volym. Det är emellertid främst den omständigheten att antikvariatet utöver de nämnda verken praktiskt taget saknade all annan äldre litteratur, som gör det troligt att även denna bok ägts av Roman. (Några närmare uppgifter om böckernas tidigare ägare kunde icke antikvariatet lämna.)

Icke sällan kan man ur böcker framleta anteckningar, som på något sätt kan bidraga till att karakterisera deras ägare. De här omnämnda, som farit illa på grund av olämplig lagring i fuktiga lokaler, innehåller emellertid knappast några som helst anteckningar eller förstrykningar. Roman har varit aktsam om sina böcker och de förhoppningar man får att kunna komplettera de få bevarade, mer intima uppgifterna om hans person, kunna sålunda icke infrias. På bakre pärmen till Guarinis »Il pastor fido» har Roman skrivit »Atto 3°, scena 4°», samt »Se'l peccar è si dolce», ett citat ur Amarillis monolog, som tydligt tilltalat honom. I övrigt kan man blott finna följande på ett försättsblad till Benevoglios arbete: »kiöpt i Venedig, kåstar 2 lire, J. H. Roman». Boken var således ett minne från besöket i staden, där han den 2 mars 1737 — på återvägen från vistelsen i Rom — gjorde ett uppehåll och inköpte musikalien till hovkapellet.

Åke Vretblad